

Osmanlı Ahidnâme Geleneğinin Doğuşu: Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Ahidnâmeleri Hakkında Bir Araştırma

The Origins of the Ottoman Ahdname Tradition: A Research on the Ahdnames of Seljuk and Principalities Period

Büşra AKTAŞ KÜTÜKÇÜ *

ÖZET

Bu makale, Osmanlı Devleti tarafından yüzyıllar boyunca Batılılarla yapılmış olan siyasi ve ticari antlaşmaların kökenlerini araştırmaktadır. Ahidnâme geleneği, kökenleri bakımından bütün İslam ve Türk devletlerinde benzer tarihi şartlar içerisinde ortaya çıkmış ve gelişme olanağı bulmuştur. Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nde gerek mahiyeti gerekse diplomatik hususiyetleri bakımından oldukça farklılaşarak gelişmiş bir form kazanmış olan ahidnâmelerin Anadolu toprakları üzerinde, Osmanlı öncesi dönemdeki uygulanma biçimi incelenmektedir. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda Selçuklular ve onlara halef olan irili ufaklı bütün Anadolu beyliklerinde ticari amaçların ön planda tutulduğu siyasi antlaşmaların yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı öncesi dönemde Anadolu devletlerinde Batılılarla yapılan antlaşmaların mütekabiliyet esasına dayalı olarak muahede özelliği taşıdığı ve iki tarafı da bağlayıcı maddeler içerdiği görülmektedir. Bu pratik Osmanlı Devleti'nde erken devirlerden itibaren terk edilerek karşılıklı antlaşma hüviyetinden çıkarılmış ve zaman içerisinde tek taraflı bir ihsan etme biçimine dönüşmüştür. Fakat yapılan incelemeler sonucunda hem içerik hem de fiziksel özellikler bakımından Selçuklu ve beylikler dönemi antlaşmalarının bir belge türü olarak Osmanlı ahidnâmelerine temel oluşturduğu anlaşılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi ile durum çalışmasından yararlanılmış olan bu çalışmada veriler doküman analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahidnâme, Muahede, Antlaşma, Anadolu Selçuklu, Beylikler.

ABSTRACT

This article investigates the origins of the Ottoman Empire's political and economic agreements with the West over the centuries. In terms of its origins, the tradition of Ahdname emerged under similar historical circumstances in all Islamic and Turkish states, where it had the chance to development. The use of ahdnames, which took on a more sophisticated form in Ottoman Empire in terms of both their content and diplomatic characteristics in the Anatolian regions during the pre-Ottoman period is examined in this study. It is understood that political agreements have been made by the Seljuks and with all Anatolian principalities, large and small, that succeeded them in which economic interests are prioritized. It is seen that the pre-Ottoman agreements formed with Westerners by Seljuks and Anatolian principalities had a treaty aspect based on reciprocity and contained binding clauses for both parties. This practice was abandoned in the Ottoman Empire from the early times, removed from the identity of mutual agreement and turned into a unilateral grant in time. As a result of the examinations, it is understood that the treaties of the Seljuk and principalities period, both in terms of content and physical characteristics, formed the basis for the Ottoman ahdnames as a type of document. The data were studied using the document analysis technique in this study, which combined a case study with qualitative research methodology.

Keywords: Ahdname, Treaty, Agreement, Anatolian Seljuks, Anatolian Principalities.

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, busra.aktas@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9934-3908

Giriş

Osmanlı padişahlarının ilk devirlerinden itibaren gayrimüslim devlet veya milletlere ticari ya da siyasi mahiyette çeşitli imtiyazlar verdikleri bilinmektedir. İslam fihhına göre düzenlenen bu imtiyazlar, önceden belirlenmiş şartları iki devletin karşılıklı olarak onaylaması şeklinde zuhur eden muahede geleneğinin aksine, Osmanlı uygulamasında tek taraflı bir ihsan ve bağışlamayı ifade etmekte ve ahidnâme düzenlenmek suretiyle garanti altına alınmaktadır (İnalçık, 1979: 1178-1193).

Hız. Peygamber döneminden itibaren (Fayda, 1988: 535-536) ortaya çıkan ahidnâme geleneğinin Türk-İslam devletlerindeki uygulamalarına yalnız Osmanlılarda değil, Anadolu'da Osmanlı öncesi varlık göstermiş olan devlet ve beyliklerde de tesadüf edilmektedir. Selçuklular ve onları takip eden beylikler önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Anadolu'da ticareti teşvik etmek ve siyasi ittifaklar oluşturabilmek amacıyla XIII. yüzyıldan itibaren Batılı devletlere ahidnâmeler vermeye başlamıştır.

Bu çalışmada Osmanlı ahidnâmelerinin Anadolu Türk devletlerindeki ahidnâme sisteminden ne derece etkilendikleri ve bu etki sonucunda bu devlet ve beyliklerin ürettikleri ahidnâmeler ile Osmanlı ahidnâmeleri arasında muhteviyat ve biçim açısından hangi benzerliklerin bulunduğu sorularına cevap aranmıştır. Bu amaç için nitel araştırma yöntemi benimsenerek durum çalışması esas alınmıştır. Literatür taramasına dayanan bu çalışmanın deseni açıklayıcı/tanımlayıcı durum çalışması olarak uygulanmıştır. Kütüphane ve açık erişimli veritabanları aracılığıyla yapılan araştırmalarla Selçuklu ve Beylikler dönemi ahidnâmeleri ile Osmanlı ahidnâmeleri arasındaki ilişkinin izi sürülmüş ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinde doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ahidnâmeler (1075-1308)

Selçuklu tarihinde bilinen ilk ahidnâme I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211) zamanında Antalya'nın fethini müteakip Kıbrıslılara verilmiştir (Turan, 1958: 110; Delilbaşı, 1980: 21-22). Antalya'nın fethi ile açık denizlere inme fırsatı yakalayan Selçuklular dış politikalarını bu çerçevede şekillendirmiş ve kısa bir süre içerisinde uluslararası ticarete merkezi bir konuma erişmiştir. Antalya, bu tarihte doğu ile batı arasındaki ticarete Anadolu'ya açılan kapı işlevini gören önemli bir ticaret merkezi idi. Kıbrıs krallığı bu limanı kullanarak Anadolu'dan bilhassa gıda maddeleri ithal etmekteydi. Bu sebeple bu ticaretin sürmesi hem Türk hükümdarlar hem de Kıbrıslı krallar tarafından tercih edilmekteydi. Dolayısıyla ilk ticaret antlaşmalarının bu dönemde yapılması tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde tutarlı ve Türk sultanlarının ilk dönemlerinden itibaren Batı ile ticarete vermiş oldukları önemi göstermesi açısından dikkate değerdir.

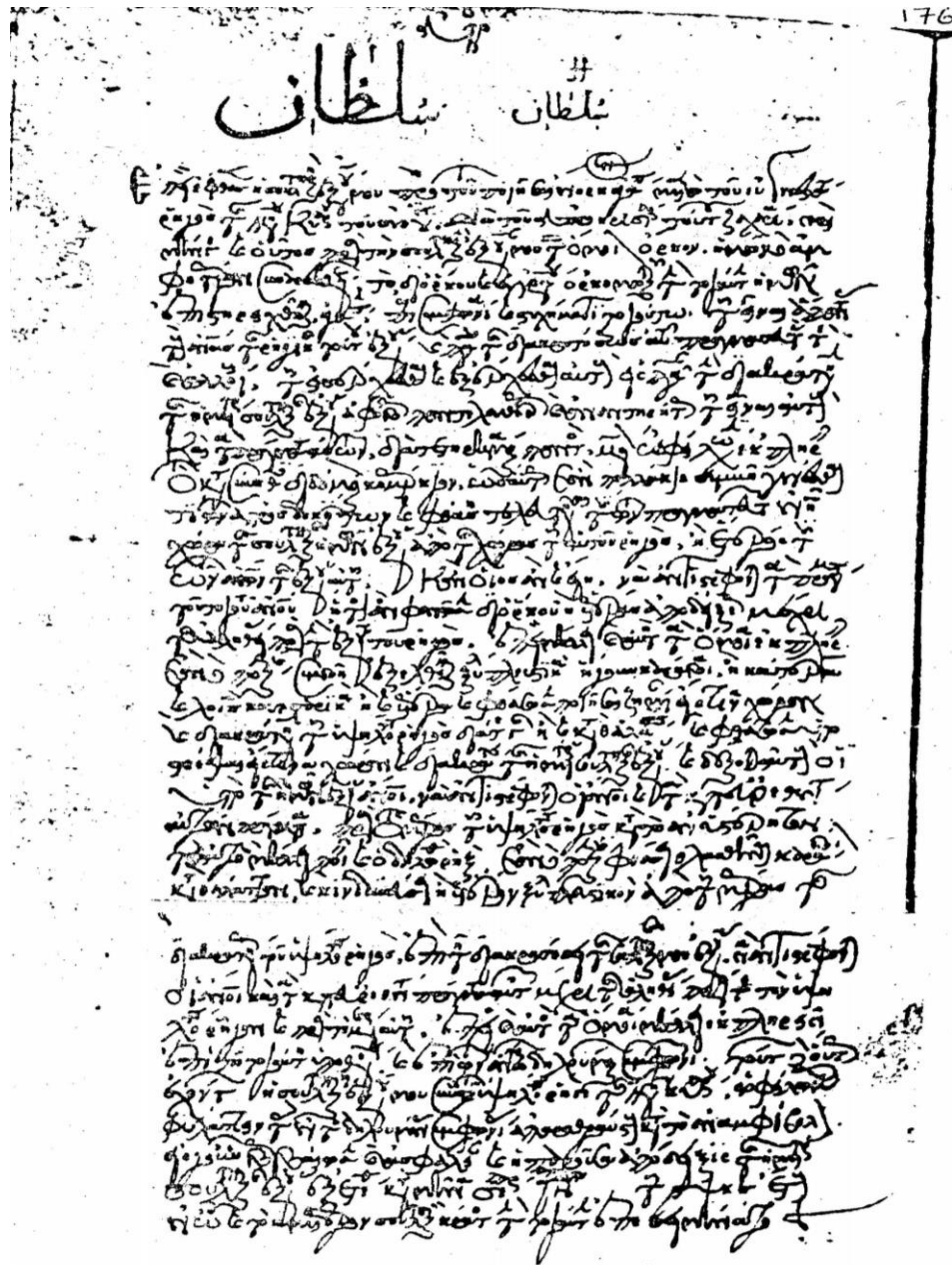
Selçuklular dönemine ait ilk ahidnâmenin varlığını Kıbrıs kralı I. Hugues de Lusignan (sal. 1205-1218) tarafından Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus (1211-1220)'a gönderilen mektuplar vasıtasıyla öğrenmekteyiz. Kıbrıs Kralı I. Hugues de Lusignan, 1205 yılında henüz küçük bir yaşta iken tahta çıkmış ve saltanatının ilk yıllarını Walter de Montbéliard niyabetinde geçirmiştir. 1210 tarihinden itibaren Kıbrıs tahtının idaresini ele alan Kral, Anadolu ile olan dostluk ve ticaretini devam ettirmek amacıyla Selçuklu sultanına bugün elimizde bulunan dört adet mektup göndermiştir. Literatürde mevcut bilgilere göre bu mektuplar bugün Vatikan arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Fakat bu mektupların asıl veya kopya mı olduğu ve neden bu arşivde bulunduğu ile ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Bu mektuplar bilim dünyasında ilk kez Spyridōn Paulou Lampros tarafından gündeme getirildikten sonra Şerif Baştav bu metinlerin Türkçe tercümesini yapmış, Osman Turan ise bunları değerlendirerek yayımlamıştır.

Kıbrıs Kralı I. Hugues idaresi tarafından düzenlenen mektuplardan ilki Ocak 1214 tarihlidir ve -bugün elimizde bulunmayan- başka bir mektuba Kıbrıs Kralı I. Hugues de Lusignan tarafından verilen cevap olma niteliği taşımaktadır. Mektupta Selçuklu Sultanı ile aralarında altı yıldan beri bir dostluk antlaşması bulunduğu ve bu belgenin de yeminli ve altın mühürlü olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra mektupta, altı yıldır süregelen dostluğa dair belgenin de Sultanın elçisine ibraz edildiği kayıtlıdır. Bu ifadelerden bu antlaşmanın 1206-1207 tarihlerinde Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Antalya'nın fethi sonrasında Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kıbrıslılara vermiş olduğu bu ilk ahidnâme bugün elimizde mevcut olmamasına karşın bu ahidnâmenin mevcudiyetini ortaya koyan çok önemli delil ve bilgilere sahibiz (Turan, 1958: 110; Delilbaşı, 1980: 28).

Kral I. Hugues de Lusignan'ın I. İzzeddin Keykavus'a göndermiş olduğu tarihsiz ikinci mektupta (Turan, 1958: 140) sultana övgü dolu hitaplar sonrasında sultanın katına aralarındaki ticari konuları görüşmek ve düzenlemek adına bir elçi gönderildiği ifade edilmiştir (Delilbaşı, 1980: 28).

Kıbrıs kralı I. Hugues de Lusignan tarafından Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus'a gönderilen üçüncü mektup (Turan, 1958: 140-141) 19 Temmuz 1216 tarihlidir ve Sinop'un fethinden bir yıl ve Antalya'nın ikinci kez fethinden altı ay sonra yazılmıştır. İzzeddin Keykavus'un kardeşi Alaeddin Keykubad ile arasındaki taht mücadelesi ve Sinop'un fethi ile meşgul olduğu sırada Kıbrıslıların Antalya'yı işgali sonrası böyle bir gelişmenin yaşanması Kıbrıslıların Anadolu ile olan ticaretlerinin ve Selçukluların da Avrupa ile ticaretlerinde Kıbrıs'ın önemini kavradığını ve siyasal sorunların ticari meseleleri etkilemediğini göstermesi açısından dikkate değerdir (Turan, 1964: 215). Kral bu mektubunda iki devlet arasındaki iyi niyet ve dostluğu vurgulamakta ve buna ek olarak ticari konulardaki taahhütleri daha kapsamlı açıklayacak biçimde antlaşmayı yenilemektedir. Ayrıca 'yeminli nâme' ile bu dostluğu pekiştirdiklerini ve kendisinin, Sultan'ın elçisi huzurunda yemin ettiğini kaydetmektedir. Bu mektubun başka bir hususiyeti ise antlaşma metnini üç yıllık bir zaman ile sınırlamasıdır (Delilbaşı, 1980: 29).

Selçuklu sultanına Kıbrıs kralı tarafından gönderilen tarihsiz dördüncü mektupta (Turan, 1958: 142) Kral sadece dostluk ve iyi niyetini ifade etmektedir. Elimizde bulunan mektupların sonuncusu (Turan, 1958: 142-143)¹ Eylül 1216 tarihlidir ve bu kez İzzeddin Keykavus tarafından Kral I. Hugues de Lusignan'a 1216 Temmuz tarihli mektubuna cevaben gönderilmiştir. Bu belge Selçuklu tarihi açısından günümüze ulaşan ahidnâme özelliği gösteren ilk belgedir. Ayrıca Türk sultanlarına ait en eski Grekçe (Yunanca veya Rumca) diplomatik belge olması bakımından da ayrı bir kıymete sahiptir. (Delilbaşı, 1980: 31).

Belge: İzzeddin Keykavus'un Kıbrıs kralı I. Hugues de Lusignan'a 1216 tarihli mektubu. (Delilbaşı, 1980: 176.)

¹ Bu mektubun orijinali önce Lampros ve daha sonra Turan tarafından yayımlandıktan sonra fotokopisi Delilbaşı tarafından Vatikan'dan getirilerek tam tercümesi ile birlikte yayımlanmıştır.

Mektubun en üstünde Osmanlı belgelerinin vazgeçilmez bir unsuru olan davet formülü olarak “Hüve” ifadesi bulunmaktadır. Bunun ardından klasik bir ahidnâme hususiyeti olan tuğra mahallinde Arap alfabesi ile yazılı bir “Sultan” ibaresi bulunmaktadır. Ardından daha önce Kıbrıs Kralı I. Hugues de Lusignan ile elçisi Zaharias vasıtasıyla yeminli dostluk antlaşması yapıldığı belirtilmektedir. “Her iki taraf yeminle anlaşıldıktan sonra” ibaresi ile yemin kısmı diğer ahidnâmelere göre oldukça kısa tutulmuştur. Ardından antlaşmanın maddeleri sıralanmış ve ticari taahhütler kayıt altına alınmıştır. Bu ticari taahhütler arasında bulunan “Kralın iktidarı altındaki bütün insanlar ve bütün hükmettiği yerlerdeki tüccarların ve diğerlerinin, bizim Sultanlık iktidarımız altındaki ülkelere girip çıkmaları tamamen serbest, korkusuz ve itirazsız olsun. Onlar ve onların eşyaları her şeyden korunmuş olsun ve sadece ödenmesi alışlagelmiş gümrük resmini ödemek zorunda olsunlar.” ifadeleri Kralın İzzeddin Keykavus’a gönderdiği mektuplarla birlikte değerlendirildiğinde antlaşmanın mütekabiliyet esasına dayandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum uluslararası ticaret faaliyetine yeni başlamış olan Anadolu Selçuklu Devleti’nin siyasi ve iktisadi gücünü göstermesi bakımından da dikkat çekicidir (Delilbaşı, 1980: 35).

Belgenin devamında bulunan “Kral’ın ülkesinden bir tüccar veya iktidarı altındaki adamlardan bir diğeri, her kim olursa olsun, Sultanlık Devleti içinde ölür ve yemin veya başka bir kanıt ile Kral tarafından olduğu anlaşılırsa bu insanın eşyaları geri verilsin.” kaydı, Ortaçağ hukuki anlayışını yansıtmaktadır ve devrin diğer ticari antlaşmalarında da mevcuttur (Turan, 1958: 115). Ayrıca “Eğer çok defa olduğu gibi, yüzebilen bir tahta parçası, yani gemi, kadirga ve diğer korsan gemileri Yüce Kral’ın iktidarı altındaki bir ülkeye karada ve denizde zarar verir, bizim Sultanlık Devleti’nin hükmettiği ülkelerden birine döner ve bizim adamlarımız tarafından kabul edilirse, içindeki insanlar ve bulunan eşyaları geciktirilmeden Kral tarafına geri verilsin. Eğer, çoğu zaman olduğu gibi, Yüce Kral’ın iktidarı altındaki ülkelerden Sultanlığımız ülkesine gelen bir gemi veya yüzebilen bir tahta parçası denizde bir hasara uğrar veya bir tehlikeye maruz kalırsa, Yüce Kral ve onun tarafına ait olduğu gerçeği anlaşıldığında içindeki insanlar ve bulunan eşyalar iade edilsin.” maddeleri ile de Ortaçağ hukuki anlayışında var olan, bir memleketin kara sularında batan yabancı gemilerin o memleket hükümdarına ait olması kaidesinin dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır (Turan, 1964: 215-216). Mektubun son kısmında, Sultan ile Kral’ın antlaşmayı sarsılmaz ve şüphesiz bir şekilde korumak zorunda olacakları belirtilmekte ve mektup, tarih verilerek son bulmaktadır.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev Kıbrıslılara imtiyazlar vermek suretiyle ülkesinin güneyi ile olan ilişkilerinde iktisadi ve siyasi bir dostluk ortamı tesis ederken eş zamanlı olarak Batı’daki İtalyanlarla da antlaşmalar yoluyla ülkesinde uluslararası ticareti teşvik ve teşmil etmekteydi. Kıbrıs ahidnâmesinde olduğu gibi, ilk Venedik ahidnâmesinin varlığını ne yazık ki başka bir belge vasıtasıyla öğrenmekteyiz. İzzeddin Keykavus’un ölümü üzerine tahta çıkan kardeşi I. Alâaddin Keykubad (1220-1237) vakit kaybetmeksizin 8 Mart 1220’de Venediklilerle Latin dilinde bir ticaret antlaşması yapmıştır. Bu antlaşma ilk defa Tafel ve Thomas tarafından

yayımlanmıştır (Tafel ve Thomas, 1856: 221-225).² Antlaşmada geçen “Merhum babasının, kardeşinin ve kendisinin fermanları hükümlerine göre” ibaresi Gıyaseddin Keyhüsrev ve İzzeddin Keykavus dönemlerinde Venediklilere verilen ahidnâmelerin mevcudiyetini ortaya koymaktadır ancak bugün her ikisi de ele geçmemiştir (Turan, 1958: 125; Heyd, 2000: 333).

Anadolu Selçuklularına ait günümüze ulaşmış olan 1220 tarihli son antlaşmanın müzakereleri Venedik devleti adına uzun süre İstanbul *podestalı*ğı (Şakiroğlu, 1992: 44-47) yapmış olan Jacobus Teopulo ve Selçuklu devleti adına ise Sipehsalar Şemseddin Emirü'l-Gazi tarafından yapılmıştır. Şartlar karşılıklı olarak tartışılıp mütekabiliyet ve müsavat ilkelerine göre hazırlanmıştır. Ancak uygulamada Venedikliler lehine tek yanlı işlemiştir (Turan, 2003: 146). Latin dilindeki bu kapsamlı antlaşma iki bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde Alâaddin Keykubad'ın fermanı ile Venediklilere verilen haklar ve imtiyazlar, ikinci bölümde ise Teopulo'nun ağzından Selçuklulara tanınan serbestlikler kayıtlıdır (Çavuşdere, 2009: 62).

Antlaşmanın hükümleri incelendiğinde mallar üzerinden %10 olan gümrük vergisinin Venediklilere %2 gibi sembolik bir oranla uygulanacağı taahhüt edildiği görülmektedir. Hatta tahıl, değerli madenler ve değerli taşlar gibi ürünlere vergi muafiyeti uygulanacağı kayıtlıdır. Kıbrıs ahidnâmesinde de olduğu gibi, devrin hukukî anlayışının aksine ilgili devletlerin kara sularında batan yabancı gemilerin ve mallarının o devlet hükümdarına ait sayılması kaidesi kaldırılmıştır. Ayrıca bu iki devlete mensup gemilerin bir düşman takibine maruz kalması durumunda bu gemilerin kurtarılacağı ve âkit ülkelerin limanlarına sığınmalarına yardım edileceği hükmü kayıtlıdır (Turan, 1958: 126; Kayaoğlu, 1981: 363).

1220 tarihli Selçuklu-Venedik antlaşması, ticari hükümlerin yanı sıra Selçuklu ülkesine iltica edecek olan Venediklilere kendi ölçülerini kullanma hakkı ile birlikte yargı özgürlüğü de tanınmaktaydı. Selçuklu ülkesinde Venediklilerden başka ticaret yapan Pizalı, Provanslı ve diğer Latinler arasında ortaya çıkan hukukî anlaşmazlıklar - hırsızlık ve cinayet davaları hariç tutulmak üzere - Venedikliler tarafından özel bir mahkeme veya onların Konya, Sivas gibi şehirlerde bulunan konsolosluklarında görülecekti. Ayrıca mütekabiliyet ilkesinin tüm maddelerde uygulanmayışının bir tezahürü olarak Selçuklu tebaasından olanların kendileri veya gemileri Venedik limanlarına yaklaştıkları sırada Venedikliler tarafından selamlanacağı maddesi yer almaktadır. (Turan, 1958: 124; Kayaoğlu, 1981: 364; Heyd, 2000: 334).

Antlaşmanın geçerlilik süresi iki yıl ile sınırlandırılmıştır. Dikkat çekici bir detay olarak antlaşmanın sonunda Teopulo “Bunları hükümdarım kendi eliyle yazdı ve ağzı ile Tanrı ve mukaddes havariler üzerine yemin etti.” ifadesini kullanırken, Şemseddin Emirü'l-Gazi “Bu fermanı efendim kırmızı harflerle yazdı ve altına kendi altın mührünü koyarak kırmızı mühür mumuyla mühürledi.” cümlelerini kayda geçmektedir. Alâaddin Keykubad'ın Venedik hükümdarı gibi yemin etmemiş olması uluslararası ticarete yeni bir aktör olarak ortaya çıkan Selçukluların kısa süre içerisinde önemli bir güç halini almasının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (Turan,

---

² Türkçe tercümesi Hamit Dereli tarafından yapılan antlaşma metnini Turan, değerlendirerek yayınlamıştır. Heyd de eserinde farklı bir açıdan yorumlamıştır.

1958: 146; Kayaoğlu, 1981: 364).

Menteşeoğulları Beyliği'nde Ahidnâmeler (1256-1474)

Menteşeoğulları Beyliği ilk devirlerinden itibaren Venediklilerin en önemli ticari üssü olan Girit kanalı ile Batılılarla ticarete başlamışlardır. (Çavuşdere, 2009: 283). Bu ticari faaliyetlerin büyük bir bölümü Anadolu'da imal edilen ürünlerin ihraç limanı niteliğinde olan ve günümüzde Söke'ye bağlı bir köy durumundaki Balat (Batı kaynaklarında Palatia)'ta gerçekleşmiştir. Mentşeoğlu Orhan Bey (1320-1341) zamanına tarihlenen Latince yazılı sikkelerin varlığı bu ilişkileri kanıtlar niteliktedir (Delilbaşı, 1980: 41). Anadolu'nun birçok yerinden getirilen malların ticaretinin yapıldığı Balat pazarı bu tarih itibari ile yalnızca Venediklilerin değil bilhassa Mısır ticaretinde önemli rol oynayan Cenevizlilerin ve ayrıca Rodos, Barselona, Floransa, Ragusa ve Messina'dan gelen tacirlerin de bulunduğu uluslararası bir pazardı (Heyd, 2000: 608). Mentşeoğullarının Balat pazarı gibi bir pazara sahip olmaları ve jeopolitik konumlarının sağladığı avantaj ile uluslararası ticarete hızla öne çıkmalarının doğal bir sonucu olarak bugün Venedik ile 1331, 1337, 1353, 1375, 1403, 1407 ve 1414 tarihlerinde antlaşmalar yaptıkları bilinmektedir (Çavuşdere, 2009: 262).

Menteşeoğlu Orhan Bey ile Kandiye Dükü Marino Morosini arasında imzalanan 1331 antlaşması uyarınca Orhan Bey Venedikli tacirlerin karada ve denizde salahiyeti için güvence vermekte ve ithalat ile ihracatı düzenleyen bazı hükümler ortaya koymaktaydı. Bununla beraber Venediklilere bir kilise inşası ile kendileri için depo ve ev inşa etmek üzere mülkiyet hakkı tanımaktaydı.

Haçlı seferleri sebebiyle kesintiye uğrayan ticari ilişkiler, 1337 yılında Mentşeoğlu İbrahim Bey ve Kandiya Dükü Giovanni Sanudo arasında yapılan antlaşma ile devam etti. Bu antlaşma içeriği itibari ile 1331 antlaşmasının tecdidi ve taahhütlerin yinelenmesi mahiyetindeydi (Delilbaşı, 1980: 41-42).

1344 yılında Aydınoğullarının İzmir'i kaybetmesi üzerine Mentşeoğlu İbrahim Bey Balat'ta Girit üzerine harekete geçmeye hazırlanırken Venedikliler Balat limanına soktukları donanma ile İbrahim Bey'i anlaşmaya icbar ettiler. Bu durumun bir sonucu olarak 1352 yılında başlayan müzakerelerle 1353 yılında Venediklilerle bir antlaşma daha imzalanmıştır (Delilbaşı, 1980: 42; Merçil, 2004: 152-153).

Muhtemelen 1355 yılında İbrahim Bey'in ölümü üzerine siyasi bütünlüğü bozulan ve Musa Bey yönetiminde Peçin, Balat ve Milas; Mehmed Bey idaresinde Muğla ve Çine ile Ahmed Gazi Bey hükümdarlığında Makri ve Marmaris dolaylarında olmak üzere üç ayrı yönetim bölgesine ayrılan Mentşe beyliği ile Girit arasındaki ilişkilerin devamı adına 1358'den itibaren elçiler gidip gelmeye başlamıştır. Bu sırada Mentşeoğlu Musa ile Kandiye Dükü Petro Badoer arasında 1337 yılındaki antlaşmayı tecdid eden bir antlaşma imzalanmıştır. 1375 yılında tekrar aynı mahiyette bir antlaşma da Mentşeoğlu Ahmed ile Kandiya Dükü Giovanni Gradenigo tarafından imzalanmıştır (Delilbaşı, 1980: 44).

Osmanlı Devleti'nin 1390 yılında son verdiği beylikler arasında Mentşeoğulları da yer almaktaydı. 1402'deki

Ankara savaşı sonrasında Timur, diğer beyliklerde olduğu gibi Menteşeoğullarına da ülkelerini iade etti. Böylece Menteşeoğullarının Batı ile ticaretleri de kaldığı yerden devam etti ve 1403 yılında Menteşeoğlu İlyas Bey ve Venedik arasında bir antlaşma daha imzalandı (Delilbaşı, 1980: 44).

Orijinal metni günümüze ulaşmayan antlaşma metninin başında “Rumcadan Latinceye tercüme edilmiştir” ibaresi kayıtlıdır. Bu antlaşma 24 Temmuz 1403’te Balat’ta Girit Dükası Marc Faledro’nun elçisi Leonard de la Porta ve ikinci noter M. Schillo aracılığı ile imzalanmıştır.

Metnin orijinalinin başında bir Sultan unvanı bulunduğunu “bunun onayı ve delili olarak benim kutsal tuğramı da basıyorum” ifadeleri ortaya koymaktadır. Bu ifadelerin ardından antlaşmanın hükümlerine geçilmekte ve karşılıklı ticareti düzenleyen maddeler sıralanmaktadır. Bunun yanında Venediklilere kara ve denizde can ve mal güvencesi, işlerini konsolosları vasıtasıyla görme yetkisi, 1331 antlaşmasında olduğu gibi depo ve ev inşa etmek üzere mülkiyet hakkı gibi imtiyazlar tanınmıştır. Selçuklu döneminde olduğu gibi gümrük resminin %2 olarak tespiti, bu kaidenin beylikler döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Deniz kazaları, borçlular ve kölelerle ilgili maddeler ise devrin diğer antlaşmalarıyla paralel olmasının yanında onları teşmil ve takviye edici mahiyettedir. Metnin sonunda bir ahidnâme hususiyeti olan yemin kısmı yer almaktadır. Ancak antlaşmaya rağmen korsanlık faaliyetleri engellenememiştir. Bu sebeple İlyas Bey bu antlaşmayı 1407 ve Ekim 1414’te Peçin’de yenilemek zorunda kalmıştır. Mütekabiliyet esasına göre düzenlenen bu antlaşmaya göre Venedik ve Türk tüccarlarının karşılıklı olarak mal ve can güvenliğinin sağlanması ve önceki antlaşmalar gereğince alışlagelmiş gümrük resmini ödemek şartıyla serbestçe ticaret yapabilecekleri tekrarlanmaktadır (Delilbaşı, 1980: 45-48).

Aydınoğulları Beyliği’nde Ahidnâmeler (1308-1426)

Aydınoğulları Beyliği 1308 yılında kuruluşunun ardından 1328-29 yıllarında İzmir limanını ele geçirerek uluslararası ticari faaliyetlere etkin bir şekilde katılma fırsatı bulmuştur. Menteşe hâkimiyeti altındaki Balat ve Aydın hâkimiyeti altındaki Ayasuluğ bu beyliklerin Batı ile ticaretinde önemli limanları idi. Balat’taki Venedikli tacir yoğunluğuna mukabil, Ayasuluğ’un Foça ve Sakız adasına yakınlığı sebebiyle burada Cenevizli tacirlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca Venedik ile yaşanan ihtilaflar ve karşılıklı katı tutumdan dolayı da Aydınoğulları Batı ile ticaretlerinde Cenevizlileri tercih etmişlerdir (Çavuşdere, 2009: 283).

1334’teki Haçlı seferinin ardından Venedik ile Umur ve Hızır Beyler bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşma ile Venedikliler Aydın ilinde can ve mal güvenliğini sağlamış, bir kilise inşa etme ve konsolos bulundurma imtiyazlarını elde etmişlerdir (Delilbaşı, 1980: 52). 1340’lı yıllardan itibaren Umur Bey hâkimiyetindeki Aydınoğulları Batı Anadolu’daki en güçlü Türk beyliklerinden biri haline gelmiştir. Bu güçlü durumlarının da etkisi ile Aydınoğulları Venedik ile yapmış oldukları antlaşmaya aykırı olarak gümrük vergilerini artırmış ve ihracatı kısıtlamışlardır. Bu durum Venedik, Ceneviz, Kıbrıs Krallığı, Rodos şövalyeleri ve Naksos Dükünün içinde bulunduğu yeni bir Haçlı ittifakının oluşmasına ve İzmir’in kaybedilmesine sebep olmuştur (Merçil, 1991: 240).

1348 yılında İzmir'in düşüşü ve Umur Bey'in şehadetinin ardından ağabeyi Hızır Bey beyliğine başına geçmiş ve söz konusu olaylara ilaveten ticari sorunların da etkisi ile 18 Ağustos 1348 tarihinde Latinlerle ağır şartlarla bir antlaşma imzalamaya mecbur kalmıştır. Bu antlaşma Papa'nın hükümlerde eklemeye çıkarma yahut değişiklik yapma inisiyatifinin bulunduğu bir ön antlaşma mahiyetindeydi (Delilbaşı, 1980: 69). Bu antlaşmaya göre Aydınogulları beyliği bütün iskelelerinden aldığı gümrük vergisinin yarısını âkit devletlere bırakmayı kabul ediyordu. Bunun yanında Hristiyan gemileri serbestçe Aydınogulları limanlarına girebilecek ve Aydınogullarının donanması silahsızlandırılacaktı. Ayrıca Latinler bu antlaşma ile konsolos bulundurma hakkını da elde etmişlerdi (Merçil, 1991: 240; Heyd, 2000: 606). Latin dilinde yapılmış olan bu antlaşma metninin sonunda, Hızır Bey'e atıfla "Noter George Calloguiri'nin huzurunda kendi eliyle Latince ve Rumca olarak aşağıya imzasını atmıştır" cümlesi, antlaşma metninin hem Latince hem Grekçe olarak iki dilde yazılmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Ancak Grekçe yazılmış metin ele geçmemiştir (Delilbaşı, 1980: 69-70).

Bu antlaşmaya rağmen Aydınogulları beyliği kısa sürede yeniden toparlanma fırsatı buldu. Papa VI. Clement'in ölümü ve İzmir'in müdafaasına gereken ilginin gösterilmemesi sayesinde Hızır Bey önce Rodos şövalyeleri ile bir antlaşma imzaladı. Ardından Venedik-Ceneviz rekabetini bir avantaja çevirebilmek için Cenevizlilerle de bir antlaşma imzalandı. 1344'ten itibaren durma noktasına gelen ticari ilişkileri canlandırmak amacıyla hemen akabinde Venedik ile müzakereler başladı ve Nisan 1353 tarihinde bir antlaşma metni kaleme alındı. Temmuz 1353'te Girit tarafından onaylanan antlaşma ile Aydınogulları 1337'de yaptıkları antlaşmada hububat için belirlemiş oldukları %6'lık gümrük vergisini %4'e indirmişlerdir (Çavuşdere, 2009: 284). Ayrıca Hızır Bey kendi topraklarında güvenle ticaret yapılacağını taahhüt ediyor ve denizde de Venedik gemilerini koruma garantisi veriyordu. Bu antlaşmadan sonra Aydınogulları-Venedik ilişkilerindeki gerginlik büyük ölçüde bertaraf edilmiştir. 1360'lı yıllarda Hızır Bey'in ölümünün ardından İsa Bey beyliğine başına geçti. 1371 yılında İsa Bey bu antlaşmayı tecdid etmiştir (Merçil, 1991: 240-241).

Aydınoglu Hızır Bey'in 1348 yılına ait ahidnâmesinin dışında, Hristiyan bir devletle yapılmış tarihsiz Grekçe bir antlaşma metni daha günümüze ulaşmıştır. Aydınogulları tarihi çalışmalarında göz ardı edilen bu metnin orijinali British Museum, Harleian Kataloğu, No. 5624, 421a-422a'da bulunmaktadır.

Bu metin önce Lampros tarafından 1921'de ve ardından Zachariadou tarafından 1955'te yayımlanmış ve antlaşmanın ikinci indiksiyonda Rodos şövalyeleri ya da Sakız Cenevizlileri ile yapılmış olduğu ileri sürülmüştür (Delilbaşı, 2013: 73). Bu metnin fotokopisi Delilbaşı tarafından Türkçe tercümesi ile birlikte yayımlanmıştır. Delilbaşı bu metnin geniş bir tahlilini yaparak metnin bir ahidnâme taslağı olduğunu, ikinci indiksiyon olan 1346-1347 yılında Sakız Cenevizlileri ile imzalanmak üzere kaleme alındığını öne sürmektedir (Delilbaşı, 2013: 78-79).

"Müslümanların Hristiyanlar İçin Yemini" başlığını taşıyan bu ahidnâme Besmele ile ve yemin edilerek başlamaktadır. Ardından kendisini tanıtan Hızır Bey, Tanrı'nın huzurunda o kalenin çok mutlu başı ve

yöneticilerine söz vererek yemin etmekte ve antlaşmanın maddelerini sıralamaktadır. Bu maddeler uyarınca Hızır Bey mütekabiliyet esasına dayalı olarak ülkesinin topraklarında ve limanlarında âkid devlete can ve mal güvenliği ile ticaret serbestisini taahhüt etmekteydi. Ayrıca korsanlık faaliyetlerine karşı himaye ve suçluların cezalandırılması konusunda da söz vermekteydi. Selçuklu ahidnâmelerinde de karşılaştığımız devrin hukukî anlayışını göz ardı eden yabancı gemilerin ilgili devlet kara sularında batması halinde ganimetinin karşı tarafa iadesi hükmü de dikkat çekicidir. Bunlara ek olarak âkid devletin Hızır Bey'e yıllık olarak vergi ödemesi hükmü de kayıt altına alınmıştır. Hükümlerin sıralanmasının ardından Hızır Bey antlaşmayı bozmamak hususunda yemin ederek kelime-i şehadet getirmiştir. Antlaşma, metnin 1 yıl süreyle geçerli olacağı belirtilmek suretiyle son bulmaktadır (Delilbaşı, 1980: 55-58).

SONUÇ

Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikler döneminde Anadolu'da deniz aşırı Hristiyan devletlerle toplam 16 adet antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaların çok büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşanlardan bazıları ise tarihsiz olmakla birlikte çeşitli araştırmacılar bu belgeleri tarihlendirmek amacıyla geniş incelemeler yapmıştır. Buna göre Selçuklu Devleti ve Kıbrıs Krallığı arasında bilinen ilk ticaret antlaşması 1208 yılında yapılmıştır. Günümüze orijinali veya metni ulaşmayan bu antlaşmanın tarihi, Kıbrıs kralı I. Hugues de Lusignan'ın 1214 tarihli mektubunda geçen "Selçuklu sultanı ile aralarında 6 yıldır süregelen barış" ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu antlaşma Selçuklu tarihinin ilk ahidnâmesi olarak değerlendirilmektedir.

Selçuklu Devleti'nden günümüze ulaşan en eski tarihli antlaşma metni ve Selçuklulara ait ikinci antlaşma 1216 tarihlidir. Bu belge Selçuklu tarihi açısından ahidnâme özelliği gösteren ilk belge olması dolayısıyla oldukça önemlidir. Belge, bu özelliğine ek olarak Türk sultanlarına ait en eski Grekçe diplomatik belge sıfatını taşımasıyla da ayrı bir değer taşımaktadır.

Selçuklu Devleti'nin Batılılarla yapmış olduğu üçüncü ve son antlaşma Alâaddin Keykubad döneminde Venedik ile yapılmış olan 8 Mart 1220 tarihli Latince antlaşmadır. Günümüze ulaşmış olan bu antlaşma içeriğinden Gıyaseddin Keyhüsrev ve İzzeddin Keykavus dönemlerinde de Venedik'e verilmiş ahidnâmelerin olduğu anlaşılmaktaysa da bunlara ait bir belge ya da metin henüz bulunamamıştır.

Menteşeoğulları döneminde ise Venediklilerle ilki 1331'de olmak üzere 1337, 1353, 1375, 1403, 1407, 1414 tarihlerinde toplam 7 antlaşma yapıldığı bilinmektedir. Bu 7 antlaşmadan yalnızca 1403 tarihli antlaşmanın metni günümüze ulaşmış olup bu ahidnâmenin Grekçe olarak yazıldığı bilgisi mevcuttur.

Aydınöğulları tarafından Batılı devletlerle yapılan antlaşmalar ise 1334, 1348, 1353 ve 1371 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu antlaşmalardan ise yalnızca Venedik, Ceneviz, Kıbrıs krallığı, Rodos şövalyeleri ve Naksos dükünün de içinde bulunduğu bir Haçlı ittifakı ile yapılmış 1348 tarihli Latince antlaşma günümüze ulaşmıştır. Antlaşma metninin sonunda bulunan "Noter George Calloguiri'nin huzurunda kendi eliyle Latince ve Rumca

olarak aşağıya imzasını atmıştır” ifadeleri metnin Grekçe ve Latince olarak iki dilde hazırlandığını göstermekte ise de Grekçe metin günümüze ulaşmamıştır.

Ayrıca yine Aydınogulları dönemine ait tarihsiz başka bir Grekçe antlaşmaya ait bir belge de günümüzde mevcut olup Delilbaşı'nın yapmış olduğu çalışmalar neticesinde bu belgenin 1346-1347 tarihlerine ait Sakız Cenevizlileri ile imzalanmak üzere kaleme alınmış bir ahidnâme taslağı olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç itibariyle, Selçuklu ve Beylikler döneminde Osmanlıların ahidnâme geleneğinin temellerini oluşturan 16 belgeden toplam 5 adet belge günümüze ulaşmıştır. Bu belgelerin 3'ü Grekçe, 2'si ise Latince metinlerdir. Bu belgeler ilk devir Osmanlı ahidnâmeleri ile mukayese edildiğinde 3 temel noktada benzerlik gösterdikleri tespit edilmiştir. Buna göre,

- Bu metinler içerikleri bakımından analiz edildiğinde ilk devir Osmanlı ahidnâmelerine olan benzerlikleri dikkat çekmektedir. Anadolu Selçukluları ve beylikler döneminde Batılılara verilmiş olan ahidnâmelerin içerdikleri hükümlerin birçoğu Osmanlı ahidnâmelerinde de aynı şekilde yer almaktadır.
- Ayrıca 1216 tarihli belgenin baş kısmında taşıdığı tuğra motifi ve davet formülü bu belgelerin form özellikleri açısından da Osmanlı ahidnâmeleri ile benzer özellik gösterdiğinin bir ifadesidir.
- Son olarak XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı ahidnâmelerinin Grekçe ve Latince olarak kaleme alınıyor olması da bu dönem belgeleri ile Osmanlı ahidnâmelerinin ortak özelliklerinden bir diğeridir.

Bu bilgiler ışığında içerik, fiziksel özellikler ve dil bakımından ortak özellikler taşıması dolayısıyla bir belge türü olarak Osmanlı ahidnâme formuna Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi ahidnâmelerinin kaynaklık ettiği ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

- Çavuşdere, S. (2009). “Ege’de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.-14. yüzyıllar)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII (46), 275-303.
- Çavuşdere, S. (2009). “Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar”. *Tarih Okulu Dergisi*, (IV), 53-75.
- Delilbaşı, M. (1980). *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnameler ve Nameler (XIII-XV. yy.)* [Doçentlik Tezi]. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Kürsüsü.
- Delilbaşı, M. (2013). “Aydınoglu Hızır Bey’e Ait Bir Ahidname Taslağı”. *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri* içinde 73-85.
- Fayda, M. (1988). “Ahidname (İslam Tarihi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (1. cilt 535-536). İstanbul.
- Heyd, W. (2000). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi* [çev. E. Z. Karal]. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- İnalçık, H. (1979). “İmtiyazat”. *Encyclopedia of Islam Second Edition*, içinde (3. cilt 1178-1193). Leiden.
- Kayaoğlu, İ. (1981). “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 359-373.
- Merçil, E. (1994). “Aydınoğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (4. cilt 239-24). İstanbul.
- Merçil, E. (2004). “Menteşeoğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (29. Cilt 152-153). Ankara.
- Şakiroğlu, M. (1992). “Balyos”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (5. cilt 43-47). İstanbul.
- Tafel, F.-Thomas, G. M. (1856). *Urkunden zur Älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*. Wien.
- Turan, O. (1964). “Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri”. *Bellekten XXVIII* (110), 209-227.
- Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara.
- Turan, Ş. (2003). “Levant”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (27. cilt 145-147). Ankara.